

УДК 340

Сущенко В. М.

ПРАВНИЧА НАУКА Й ПРАКТИКА: ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКИ ТА ВПЛИВ НА ПРОФЕСІЙНУ КУЛЬТУРУ ЮРИСТА

Стаття присвячена деяким аспектам становлення та розвитку правничої науки і практики в Україні, їхнім взаємозв'язкам та впливові на формування професійної культури юриста не тільки сьогодні, а й наступного ХХІ сторіччя від Різдва Христового. Автор зробив спробу на зламі століть, у наш непростий, сповнений бурхливими подіями, мріями і надіями час поставити на порядок денний питання, пов'язані із професійною підготовкою правників, місце і роль яких у розбудові нашої правової держави важко переоцінити.

Враховуючи, що проблеми права, насамперед — церковного, в інтелектуальному просторі Києво-Могилянської Академії (виходячи із тогочасного статусу цього вищого навчального закладу) востаннє розглядалися напередодні Жовтневих подій 1917 року в Російській імперії, слід взяти до уваги ту схвильовану моральну відповідальність, з якою автор як представник наймолодшої правничої школи сучасної України, має поділитися своїми роздумами щодо взаємозв'язків правничої науки й практики в Україні та їхнього впливу на формування професійної культури українського правника наступного ХХІ сторіччя від Різдва Христового.

В чому ж полягає актуальність означеної теми з огляду на час (минає ХХ сторіччя) та аудиторію, якій адресовані ці роздуми? Чому саме правничі наука, практика і професійна культура? Хіба немає сьогодні актуальніших і вагоміших для нашого суспільного життя правових проблем? Мабуть є, і все ж таки...

Наріжним каменем розбудови нашої молоді “правової” держави, її динамічного і сталого розвитку, пов'язаного з якнайшвидшим входженням у європейське та світове співтовариство розвинутих країн беззаперечно є найповніше втілення в реальне життя Конституційного принципу “верховенства права”. Саме про це сьогодні говорять і пишуть всі: від Президента і Народного депутата України до пересічного виборця і школяра-старшокласника нашої держави, від ООН і Ради Європи до будь-якої політичної партії чи громадського об'єднання в Україні, Європі та світі.

Підґрунтям такого процесу розбудови правової держави, на мій погляд, може стати динамічний розвиток і логічний взаємозв'язок правничої теорії і практики, їхній вплив на формування професійної культури носіїв правничої професії. Тому що саме їхня професійна культура визначатиме рівень правової культури, більше того — правової свідомості, кожного члена нашого суспільства зокрема, та й самого суспільства — в цілому. Хоча, безумовно, наївно зводити все тільки до рівня такої культури.

Впевнений, що сьогодні з означеної проблеми можна сформулювати значно більше питань, аніж знайти відповідей на них. Серед таких слід поставити на розгляд, принаймні, три, зовні досить простих і риторичних, питання:

Що є правничі професія, в чому її особливості і відмінності од інших, не менш значних для життя людини і суспільства, професій?

Як, яким чином співвідносяться правничі наука (теорія) і практика (реальне життя), і в чому полягає їхній вплив на формування правничої професії?

І, нарешті, чим обумовлена професійна культура юриста: тільки знаннями правничої теорії та реаліями правничої практики, чи ще чимось?

Гадаю, що в контексті відповідей на поставлені питання, можна також довести, чи правильним є “постулат”, на якому виховувались десятки поколінь практиків-початківців (в тому числі й правників) у будь-якій сфері нашого буття, а саме: “Забудьте або, частіше, залиште, викиньте з голови те, чому Вас вчили університетські професори, і розпочинайте вчитися реаліям

практичного життя, які й відкриють Вам дорогу у “світле майбуття”.

Відповідь на перше з поставлених питань полягає в наступному. Особливості загальної характеристики професії правника слід розглядати у двох аспектах: суспільному й особистісному.

Як з практичної, так і з теоретичної точки зору ця професія так само *необхідна* будь-якому суспільству, як і професія лікаря. Така *необхідність* виникла і розвивається на підставі об’єктивних чинників існування певної держави, а окремих держав — у межах співтовариства держав континенту чи земної кулі. Людство заснувало багато вічних професій, але серед них — найнеобхіднішими завжди були, є і будуть — **вчитель, лікар і юрист.**

Особливість правничої професії пов’язана із складністю правил поведінки (правових норм), які творяться суспільством в особі держави чи спільноти держав і за якими воно (суспільство) живе або хоче жити. Не зважаючи на те, що протягом усього часу свого розвитку людство намагається спростити ці правила таким чином, щоб усі вони були зрозумілі й прийнятні для кожного члена суспільства, **норми права** продовжують залишатися досить **складними й незрозумілими** для більшості населення нашої планети. В той самий час **знання** таких правил, норм поведінки (законів), **уміння їх читати і розуміти** за літерою й змістом, **правильно тлумачити й застосовувати** — є **історично обумовленою прерогативою правників**, тобто професіоналів, котрі здатні надати будь-кому відповідну (на жаль, не завжди якісну) правову допомогу так само, як лікар надає медичну допомогу фізично хворій людині. Саме ця **“незрозумілість”** правових норм формує в суспільстві певні ознаки **“утаємниченості, недоступності”** самої правничої професії для широких верств населення, а разом із *необхідністю* створює її особливу ознаку — **престижність**.

У свою чергу, **престижність** правничої професії формує її **корпоративний** характер, можна сказати, певною мірою **“клановість”** і відповідно — бажання багатьох якщо не вступити до цієї професійної **“корпорації”**, то хоча б наблизитись до неї, до її членів. Така **правнича корпорація** існує за своїми писаними й неписаними правилами, створюючи професійні громадські об’єднання, захищаючи своїх членів від зовнішнього втручання, іноді виводячи їх з-під суспільного, а подекуди й державного контролю.

Перелічені риси правничої професії об’єктивно створюють умови щодо її **“підвищеної вартості”**. Говорячи про **“вартість”**, я маю на увазі всі складові цього поняття і, в першу чергу: суспільно корисну вартість, тобто суспільну цін-

ність професії, а також — саме коштовну (грошову) вартість, тобто розмір платні з боку кожного члена суспільства за отримані будь-які правові послуги. Така платня, як правило, в будь-якому суспільстві й за всіх часів, завжди досить висока порівняно з платою за інші послуги. При цьому слід зазначити, що вона не завжди, на жаль, залежить від якості наданих послуг.

Вищезазначені ознаки, на мій погляд, складають суспільний аспект характеристики правничої професії, а її особистісний аспект можна розкрити через такі її складові, як:

— наявність різноманітності спектру знань особистого і суспільного життя — від анатомії людини до філософії буття й навпаки;

— необхідність розуміння категорій **“добра”** і **“зла”**, **“інтересів”** особи й суспільства та існуючих між ними протиріч;

— підвищена відповідальність за надані правові послуги (слово і дії) які, кажучи мовою медицини, є правильно встановленим діагнозом та призначенням ліків, які необхідно правильно ввести та прослідкувати їхню дію на пацієнті.

Зазначені складові правничої професії визначають підвищені вимоги з боку суспільства до особистих якостей правника, а саме: загальної культури, порядності, стриманості й розважливості, об’єктивності й співчуття, уміння знаходити компроміси у складних життєвих ситуаціях тощо. Саме тому, за своїм суспільно-визначеним статусом, **професія правника** належить до **“особливих професій”**.

Відповідь на друге питання, поставлене в цих роздумах, полягає в тому, що правничі наука й практика сучасної України мають багатовічну, розмаїту, багато в чому суперечливу історію свого становлення і розвитку: Руська Правда і Литовські Статути, Березневі Статті Б. Хмельницького і Конституція П. Орлика, Універсали Центральної Ради і Конституція УРСР; Київська Русь і Річ Посполита, Запорозька Січ і Російська імперія, СРСР та УРСР; Князівство і Гетьманщина, Козацтво і Шляхта, Більшовизм і Демократія тощо... Якщо до цього, зовсім не вичерпаного переліку додати такі джерела правової думки, як: **“Романо-германське і Англо-саксонське право”**, **“Мусульманське і Соціалістичне право”**, **“Міжнародне світове право і право Європейського Союзу”**, — то багатогранність й заплутаність нашої сучасної правничої науки та практики постане на весь зріст у своїй проблемності й невирішеності. І все це пов’язано, переплетено поміж собою...

То що ж робити? Вчити чи не вчити? Знати чи не знати? Враховувати чи не зважати на всі ці та інші ознаки у підготовці сучасних і майбутніх правників, у формуванні їхньої професійної

культури? Відповідь, на мій погляд, одна-єдина: **вчити, знати й враховувати!**

Відомо, що будь-яка професійна підготовка ґрунтується на знаннях теорії і практики. То яким же чином взаємопов'язані поміж собою правнича наука і практика в Україні сьогодні? Зазначимо, що за чинною Конституцією державна влада в Україні згідно з положеннями загальної теорії держави і права та принципами побудови демократичного суспільства поділена на три гілки: законодавчу, виконавчу й судову, — діяльність кожної з яких є самостійною і відносно незалежною. Вона повинна здійснюватися тільки на підставі Конституції і чинного законодавства. Чи так це насправді і чи збігається правнича теорія (тобто наукові доробки, закарбовані у Конституції) і практика реального життя? Так, збігається, але далеко не завжди і не в усьому.

За прикладами далеко у глибини правничої науки й практики ходити не має потреби. Вони поруч з нами. Так, стаття 124 Конституції України проголошує, що “Правосуддя в Україні здійснюється виключно судами... Юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі...” Ці положення означають, що будь-яке відновлення чи захист порушених прав фізичної або юридичної особи, включаючи державні інституції, має відбуватися за рішеннями суду, які є “...обов'язковими до виконання на всій території України”. До речі, у безумовному виконанні цих положень і полягає виконання Конституційного принципу “верховенства права” у правовій державі. В той самий час, чинне адміністративне, трудове, земельне, екологічне законодавство, нормативні правові акти міністерств і відомств України містять у собі безліч правил (норм), які перешкоджають, а в деяких випадках й унеможливають здійснення саме правосуддя в конкретних правовідносинах, не кажучи про численні приклади невиконання вже прийнятих судових рішень. Тільки прикладу, пов'язаного з невилпатою заробітної плати і пенсій громадянам України, гадаю, досить, щоб підтвердити такий висновок. До цього можна додати численні правовідносини в галузі виборчого права, навколишнього середовища, громадської безпеки, які не знаходять свого вирішення шляхом здійснення правосуддя. А чого варті “зауваження, рекомендації й запити” різного рівня посадових осіб або депутатів до судової гілки влади стосовно прийняття конкретних судових рішень і в той же час перегляд з боку судів своїх власних рішень на угоду вищезазначених осіб або на прохання “своїх колег”. Такі випадки не поодинокі, саме вони складають “реалії життя”, які треба враховувати у підготовці правників,

зважаючи на їхній вплив у формуванні професійної культури носіїв такої професії.

Таким чином, можна перейти до спроби сформулювати відповідь на останнє — третє питання: чим обумовлена і з чого складається професійна культура правника?

В першу чергу, вона обумовлена всіма тими чинниками й ознаками, про які йшлося вище, а її складовими виступають, на мій погляд, окремі загальновідомі напрямки культури людства, насамперед:

а) **морально-етична** культура, що становить загальні засади будь-якої професії, в тому числі — правничої;

б) **релігійна** культура, яка передбачає глибокі знання і повагу з боку правників до всіх релігійних вчень і конфесій;

в) **політична** культура, без наявності якої неможливо уявити високопрофесійного правника, що зможе розібратися у багатосплетіннях теорії та практики правничої діяльності й життя суспільства;

г) **економічна** культура, тобто знання правником економічних засад особистого і суспільного життя, які є фундаментальним підґрунтям людського буття;

д) **правова** культура — це таке досконале знання теорії права і чинного законодавства держави, без наявності якого годі й говорити про професійну культуру носія правничої професії.

Кожна з цих складових і всі вони разом перебувають під постійним впливом правничої науки та практики й зумовлені ними. Формування високого рівня професійної культури правника може відбуватися тільки на фундаменті вимог, що висуває суспільство до носіїв цієї професії.

Проведений порівняльний аналіз суспільно-визнаних (писаних й неписаних) вимог, включаючи міжнародно-правові Акти ООН та Європейського співтовариства, до *професійних знань, навичок і поведінки юристів, сама сутність правничої діяльності* дозволяє, на мій погляд, висловити пропозицію щодо створення та прийняття в Україні “Деонтологічного Кодексу правничої діяльності”.

Такий Кодекс міг би являти собою єдину систему саме тих професійних знань, навичок і правил поведінки, які неодмінно мають бути притаманні носіям правничої професії, незалежно від здійснюваних кожним з них окремих видів правничих послуг у тій чи іншій сфері суспільного (політичного, державного або громадського) життя. До речі, існуючі сьогодні в Україні Державні стандарти освітньо-кваліфікаційних вимог до випускників із вищою освітою за професійним спрямуванням “право” (див.: Постанова КМ України № 1247 від 07.08.1998 р.), можуть

бути використані як певна методологічна база для розробки такого Кодексу.

Структура Кодексу могла б включати в себе три традиційні частини: “Преамбула”, “Загальна частина” та “Особлива частина”. У Додатках до Кодексу доцільно вмістити державні тарифи й типові преїскуранти цін на правничі послуги, включаючи ставки державного мита. В разі створення такого Кодексу до нього можна було б включити правові норми чинного законодавства України, в яких ідеться саме про вимоги до носіїв окремих видів правничої професії.

Деонтологічний Кодекс правничої діяльності в Україні, разом з іншими Кодексами, пови-

нен бути доступним для всіх верств населення, щоб зробити більш відкритою для суспільства правничу діяльність та поставити її під його всебічний контроль. Безумовне дотримання такого Кодексу з боку правників призвело б до значного підвищення якості правничих послуг та професійної відповідальності юристів за свою роботу.

Усвідомлюємо, що викладені в статті думки не претендують і не можуть претендувати на “істину в кінцевій інстанції” і є лише спробою на зламі сторіч разом з читачем поміркувати над цією, мабуть, вічною проблематикою. І лише вам, шановні читачі, судити, наскільки актуальною та обґрунтованою виявилась ця спроба...

Sushchenko W. M.

LEGAL SCIENCE AND PRACTICE: RELATIONS BETWEEN THEM AND THEIR INFLUENCE ON PROFESSIONAL LAWYERS' CULTURE

This article is devoted to some aspects of establishment and development of legal sciences and practice in Ukraine, their relations and influence on the development of professional lawyers' culture, not only nowadays, but also in the coming XXI century. The author has tried to rise the question about professional education of lawyers in these difficult times of dramatic changes, full of dreams and hopes, while their role in the development of our legal state is hard to exaggerate.